

KŪRYBIŠKUMO ASPEKTAI SOCIALINIAME DARBE

Dr. Jautrė R. Šinkūnienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303, Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4716
Elektroninis paštas jautre@mruni.eu

Pateikta 2011 m. vasario 3 d.

Parengta spausdinti 2011 m. gegužės 9 d.

Anotacija

Žmogaus kūrybiškumas pasireiškia gebėjimu originaliai suderinti skirtingus dalykus, greitai reaguoti į pakitusią situaciją, kritiškai vertinti visuomenėje vykstančius įvykius ir turėti savitą požiūrį bei nuomonę politiniais, ekonominiais arba socialiniais klausimais.

Straipsnyje pateikiama kūrybiško mąstymo samprata, analizuojama kūrybiškumo reikšmė socialiniame darbe, patirties ir kūrybiškumo sąsajos, motyvacijos bei kūrybiškumo problemos. Apibrėžiama kūrybiškumo prigimtis, kūrybiškų socialinių darbuotojų savybės, kūrybinės veiklos sritys. Aptariami socialinių darbuotojų kūrybiškumą lemiantys veiksniai, kliūtys išreikšti kūrybiškumą, kūrybinių gebėjimų ugdomosi galimybės.

Pateikiami tyrimo duomenys (Jagłinska, 2010), atskleidžiantys socialinių darbuotojų požiūrį į kūrybinę raišką savo profesinėje veikloje: kaip suprantama kūrybiškumo prasmė, kaip vertinama kūrybinė raiška, dirbant su skirtingus poreikius turinčiais klientais.

Reikšminiai žodžiai: kūrybiškumas, kūrybinis mąstymas, motyvacija.

Įvadas

Asmenybės kūrybiškumas – tai ekonominių, politinių ir švietimo problemų sprendimo faktorius, visuomenės socialinės gerovės veiksnys ir inovacijų variklis. Europos komisijai 2009-uosius paskelbus kūrybiškumo ir inovacijų metais, buvo pabrėžiama, jog Europos ateitis priklauso nuo jos piliečių kūrybiškumo ir vaizduotės, gebėjimo kurti naujoves, pasinaudojant visomis ekonomikos ir socialinės srities galimybėmis. Kūrybiškumas gali klestėti tik laisvame, atvira pasaulyje, kuriame vyksta kultūrų dialogas ir užtikrinama socialinė lygybė, todėl jis reikalingas ir socialinėje politikoje, ir socialiniame darbe.

Socialinio darbuotojo rengimo standarte (2008, II d., 5.5. sk.) nurodoma, kad sėkmingą socialinio darbuotojo veiklą lemia tokios asmeninės savybės: komunikabilumas, *kūrybingumas*, greita orientacija, kruopštumas, sąžiningumas, darbštumas, pareigingumas, dėmesingumas, optimizmas, humaniškumas, ryžtas, draša ir empatija. Tačiau kasdienė socialinio darbuotojo veikla dažniausiai susideda iš standartizuotų užduočių atlikimo ir pareigybių vykdymo. Kaip rodo socialinių darbuotojų apklausa (Šinkūnienė, Katkonienė, 2010), stokojant galimybių kūrybinei veiklai, silpnėja socialinių darbuotojų vidinė ir išorinė motyvacija, atsiranda profesinio perdegimo sindromo simptomai.

Kasdienėje socialinių darbuotojų praktikoje taikant struktūruotus ir sistemingus kūrybinius metodus, galima gerokai padidinti jų darbo efektyvumą (Turner, 1999). *Kanados socialinio darbo enciklopedijoje* (2005) kūrybiški socialiniai darbuotojai charakterizuojami kaip profesionalai, kurie siekdami pokyčių nebijo rizikuoti ir mokytis iš klaidų. Ieškodami darbo „įrankių“, jie savarankiškai taiko skirtingus metodus, demonstruoja aukštą tolerancijos, lankstumo, originalumo lygį. Planuodami pokyčius, jie geba sugalvoti naujas veiklos schemas arba siekia rezultato naudodami *kokybiškai kitokias* schemas (*Serious Play: Creativity and Innovation in Social Work*, 1990).

Įrodyta, jog mokymosi procese ir praktikoje studentams svarbi ne tik savirefleksija, bet ir intuityvioji, kūrybinė žinios, kurios įgyjamos mokantis iš kliento. 2007 m. Jungtinės Karalystės Aukštojo mokslo akademijos Socialinės politikos ir socialinio darbo fakultete buvo atliktas tyrimas: apklausti 24

socialinio darbo studentai ir praktikai. Rezultatai atskleidė kūrybiškumo įtaka jų vykdomai veiklai (Reflections on creativity..., 2007). Apibendrinus tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad: *socialinio darbuotojo kūrybiškumas nukreiptas į vieną arba kitą pažeistų visuomenės socialinių grupių gyvenimo ir sąlygų pagerinimą; komunikacija tarp socialinio darbuotojo ir kliento vyksta lengviau, kai yra pasitelkiama meninė raiška (muzika, piešimas ir kt.); sėkmingas socialinių problemų sprendimas (tarpininkavimas) didele dalimi priklauso nuo socialinio darbuotojo gebėjimo kūrybiškai panaudoti turimus išteklius.*

Kūrybiškumą socialiniame darbe nagrinėjo užsienio mokslininkai: T. Amabile (1998), G. Fisheris (2005), M. Hameris (2006), L. C. Johnsonas (2001), C. F. S. Leungas (2009), S. Ringelis (2004), R. K. Sawyeris (2006), L. Turneris (1999). Kūrybiškumu domėjosi ir jį tyrė Lietuvos mokslininkai – G. Beresnevičius (2006), D. Grakauskaitė-Karkockienė (2006), A. Petruolytė (2001) ir kiti.

Pasauliniame socialinio darbo mokslinėje literatūroje, formuluojamos pagrindinės kategorijos, kuriomis grindžiama socialinių darbuotojų kūrybiškumo koncepcija: tai kūrybinė saviraiška, socialinio darbuotojo kūrybiškas savęs pristatymas, kūrybinė bendruomenės praktikos conceptualizacija (Kanos socialinio darbo enciklopedija, 2005).

Straipsnio objektas – kūrybinė raiška socialinių darbuotojų profesinėje veikloje.

Straipsnio tikslas – atskleisti kūrybiškumo reikšmę socialiniame darbe, analizuojant socialinių darbuotojų požiūrį į kūrybinę raišką savo veikloje.

Tyrimo metodai, imtis ir etika. Kokybinis tyrimas – pusiau struktūruotas interviu ir turinio analizė atlikta 2010 m. liepos – spalio mėnesį (tyrimą atliko MRU Socialinio darbo magistrantūros studentė Simona Jaglinska; darbo vadovė dr. J. R. Sinkūnienė). Tyrime dalyvavo 10 socialinių darbuotojų (moterų) iš trijų tipų socialinių įstaigų Vilniaus mieste ir rajone: vaikų dienos centrų (5), neįgaliųjų dienos centrų (4), pagyvenusių žmonių dienos centro (1). Taikyta tikslinė imties atranka: atrinkti socialiniai darbuotojai, kurie turi daugiau nei vienerių metų socialinio praktinio darbo patirtį, savo darbe taiko kūrybinius darbo metodus, organizuoja kultūrinius meninius renginius, užsiima kita sociokultūrine veikla.

Informantės buvo supažindintos su tyrimo tema, tikslu ir pobūdžiu, užtikrintas konfidencialumas bei anonimiškumas. Interviu metu socialinės darbuotojos turėjo galimybę analizuoti ir įsivertinti savo kūrybinio darbo metodų efektyvumą, apmąstyti kūrybiškumo prasmę savo darbe, todėl pokalbis buvo svarbus ir naudingas ne tik tyrimui, bet ir pačioms informantėms. Jos buvo susidomėjusios pokalbio tema, stengėsi įsigilinti į užduodamus klausimus, dalijosi savo intuityviomis išvalgomis ir kūrybiniais sumanymais.

1. Kūrybiškumo samprata socialiniame darbe

A. Einšteinas yra pasakęs: „Intuityvus protas tai dieviška dovana, o racionalus protas – ištikimas tarnas. Susikūrėme visuomenę, kuri šlovina tarną, bet pamiršo apie dovaną“. Žmogaus kūrybingumas – tai gyvenimo išvalgų dovana, nestereotipinis mąstymas, gebėjimas rasti sprendimus, esant keblioms situacijoms. Sprendimai priimami remiantis *logika ir kūrybingumu* – dviem paradoksaliais dalykais, kurių derinys sudaro strateginio mąstymo pagrindą. Kūrybiškas požiūris gali padėti priimti tikslingus, originalius, rizikingus, bet toliaregiškus sprendimus (taip tampama lyderiais), suteikti platesnį alternatyvų pasirinkimą (Ringel, 2004).

Kūrybiškumo fenomenas domina daugelį mokslininkų ir tyrinėtojų, tačiau samprata pasižymi požiūrių įvairove: mokslininkai jį vertina kaip veiklos rezultata, kaip veiklos procesą arba kaip kelių skirtingų veiksmų sistemą (Fisher, 2005). Kūrybiškumą dažniausiai lemia individualios asmenybės savybės – laki vaizduotė, mąstymo greitumas, tikslumas, lankstumas, išradingumas, konstruktyvumas, smalsumas, motyvacinė įtampa, poreikis nuolat tobulinti savo veiklą, sugebėjimas generuoti vertingas naujas idėjas (Petruolytė, 2001). Tam tikra prasme, kūrybiškumo stimulus – nuobodulys arba tinginystė. Daugelis išradimų gimė todėl, kad žmogui buvo nuobodu.

Analizuojamo tyrimo (Jaglinska, 2010) duomenys atskleidė, kad socialinės darbuotojos, apibūdinamos kūrybišką žmogų, paminėjo entuziazmą, laisvumą ir drąsą būti kitokiu:

„Pirmiausia tai laisvė, nebijojimas, noras...“;

„Entuziazmas, laisvumas, drąsa būti kitokiu“;

„Nebijojimas būti tuo kvailėliu ir negalvoti, ką žmonės pasakys apie mane“.

Kalbėdamas apie kūrybiškumą, informantės pabrėžė tokias kūrybiško asmens savybes:

„Spontaniškumas, lankstumas... Nebijoti į tam tikrus dalykus žiūrėti naujai, kūrybiškai, iš kito kampo“;

„Idomus, linksmas, svajojantis, keistas“;

„Reikia būti truputį išprotėjus“.

Šie pasisakymai patvirtina, jog kūrybiškai mąstyti ir veikti gali ne kiekvienas socialinio darbo specialistas: „Kūryba – tai drąsus aktas, troškimas rizikuoti, nebijojimas tapti juokingu, nesuprastu ar patirti nesėkmę“ (Grakauskaitė-Karkockienė, 2006, p. 88).

Kūrybiškumas yra intuityvaus proceso dalis. Pirminį intuityvų procesą sudaro vaizduotė ir fantazija, o antrinį – supratimas, analizavimas ir racionalus mąstymas. Kai elgiamasi intuityviai, nutolstama nuo antrinio proceso ir priartėjama prie pirminio (Ringel, 2004). Intuityvus elgesys yra greito mąstymo proceso, asociacijų būdu sujungiančio skirtingą informaciją ir randančio priimtinausią sprendimą, rezultatas. Tyrimais atskleistas ir įrodytas intuityvos, empatijos bei kūrybiškumo socialiniame darbe tarpusavio ryšys (Leung, 2009).

Socialinių darbuotojų nuomonė apie kūrybiškumo prigimtį (Jaglinska, 2010):

„Čia yra visuma. [...] Ir labai sudėtinga paaiškinti... išmokti būti kūrybišku yra neįmanoma. Bet koks universitetas gali ruošti, bet kūrybiško žmogaus neparuoš. Čia yra duota: yra arba ne“;

„Mokėjimas piešti dar nereiškia, kad esi kūrybiškas. Tai yra tik labai siaura tavo gebėjimų sritis. Nes tu gali mokėti piešti, bet nebūti kūrybišku“.

Visos informantės sutiko, kad kūrybiškumas socialiniame darbe labai reikalingas. Kūrybiškumas ypač svarbus dirbant su vaikais, neįgaliais asmenimis, organizuojant laisvalaikį arba vedant meninius užsiėmimus. Kūrybiškumas pačiam socialiniam darbuotojui taip pat yra naudingas, nes padeda išvengti monotonijos ir neperdegti darbe (Šinkūnienė, Katkonienė, 2010).

Mokslinėje literatūroje apibūdinami tokie kūrybiškumo bruožai (Fisher, 2005, p. 5):

- originalumas – kuriamos naujos idėjos arba jau esančios pritaikomos naujai;
- išreikštumas – vertingos tik tos idėjos, kurioms suteikta konkreti forma;
- socialinis įvertinimas – išreikštos idėjos turi būti apsvarstytos, įvertintos ir tobulinamos kitų žmonių;
- socialinis pripažinimas bendruomenėje (kolektyve) – pagyrimai, padėkos ir apdovanojimai motyvuoja tolesniam kūrybiškumui.

Asmens kūrybiškumą sudaro trys komponentai: 1) patirtis, kurią sudaro profesinės, kultūrinės, technologinės ir kitos žinios; 2) kūrybinio mąstymo įgūdžiai; 3) motyvacija (Amabile, 1998). Visa tai tiesiogiai atsispindi socialiniame darbe.

1.1 Socialinio darbuotojo patirtis ir kūrybiškumas

Anot P. Pikaso, kūryba prasideda nuo destrukcijos, o pagrindiniai kūrybiško veikimo stimulai yra gyvenimo iššūkiai. Socialiniai darbuotojai kasdien susiduria su destruktyviais gyvenimo reiškiniais. Jie dirba su žmonėmis, kurie išgyvena krizes, yra socialinėje atskirtyje, turi sudėtingų psichosocialinių problemų. Pažvelgti į savo situaciją iš šalies, rasti sprendimus (kurie dažnai yra visai šalia) tuo metu jie nepajėgūs. Socialinio darbuotojo kūrybiškas požiūris į žinių ir metodų taikymą, kūrybinės erdvės kūrimas skirtas tam, kad klientas pats norėtų keisti situaciją, pats galėtų kūrybiškiau pažvelgti į savo problemų sprendimą (Hamer, 2006).

Visos tyrimo (Jaglinska, 2010) dalyvavusios socialinės darbuotojos nedvejojo, kad, bendraujant su klientu, kūrybiškumas yra būtinas:

„Per kūrybiškumą mes galime giliau pažvelgti į žmogų. Natūraliai jį pajauti... manau, kad tas kūrybiškumas ne tik save padeda suvokti, bet ir kitą šalia esantį“;

„...kiekviena situacija yra skirtinga ir nėra dviejų vienodų. Gali būti panašios, bet vienodos – niekada. Man čia irgi pasitarnauja kūrybiškumas...“;

„Čia labai padeda žmogaus pajautimas, ta vadinama empatija. Aš manau, kad net prieiti prie žmogaus reikalingas kūrybiškumas“.

Kūrybiškumas ir intuityvaus vertinami kaip vertingi socialinio darbo praktikoje įgūdžiai (Ringel, 2004). Tačiau šios sąvokos nėra apibrėžtos socialinio darbo profesijos kompetencijų sąrašė. Socialinis darbuotojas turi sugebėti kūrybiškai taikyti įvairius metodus ir technikas, apjungdamas juos konkrečiai situacijai tinkamiausiu būdu.

Socialinio darbuotojo profesionalumas pasireiškia gebėjimu savo darbo praktikoje integruoti ir taikyti žinias, įgūdžius ir vertybes. H. Goldsteino (1990) teigimu, socialinis darbas – tai labiau menas nei mokslas: „Praktiko protas stengiasi susieti ir sujungti teorijos, informacijos, intuityvos, jutiminių ir kitus potyrius reflektiviai, kūrybiškai, pasitelkęs vaizduotę į tai, kas gana dviprasmiškai vadinama supratimu“ (Goldstein, cit. pagal Johnson, 2001, p. 55). Empatija – kliento problemų pajautimas ir mokėjimas jas atliepti yra tiesiogiai susijęs su intuityva, vaizduote ir kūrybišku požiūriu į problemų sprendimą.

1.2 Kūrybinio mąstymo įgūdžiai

Kūrybiškumo įtaka socialinio darbo kokybei pasireiškia kūrybišku mąstymu sprendimų priėmimo procese, turi įtakos socialinio darbo intervencijai. Socialinių paslaugų teikimas taip pat yra kūrybiškas pažinimo procesas, nes socialinis darbuotojas įsiklauso ir bando suprasti klientą, nustato problemą ir kuria jos sprendimo strategiją (Johnson, 2001). Sociokultūrinis požiūris į „kasdienį kūrybiškumą“ pabrėžia socialinį aspektą, bendradarbiavimo vaidmenį ir kūrybinio proceso turinį: daryk, ką mėgsti, ir daryk gerai (Sawyer, 2006).

Kūrybišką žmogų galima pažinti iš jo mąstymo ypatumų, kuriems būdingi tam tikri bruožai. Remiantis įvairių autorių tyrimais, nustatytos šios kūrybinio mąstymo dimensijos (Petruolytė, 2001):

- Mąstymo sklandumas – laisvas naujų idėjų kūrimas, jų gausumas;
- Mąstymo lankstumas – gebėjimas lengvai ir greitai pereiti nuo vienos reiškinų rūšies prie kitos, lengvai pertvarkyti turimą patirtį, keisti požiūrį, nuostatas;
- Mąstymo originalumas – idėjų neįprastumas, tam tikras mąstymo savitumas, nestandartiškumas;
- Mąstymo detalumas – gebėjimas išplėtoti idėją ir ją įgyvendinti;
- Mąstymo jautrumas – gebėjimas įžvelgti prieštaravimus ir problemos esmę.

Kaip gimsta naujos idėjos, iš kur socialinės darbuotojos semiasi naujų sumanymų? Įdomūs informančių pamąstymai apie idėjų kilmę. Paaiškėjo, jog kartais idėjos kyla spontaniškai ir be didelių pastangų (Jagłinska, 2010):

„Tai tiesiog eini, matai, girdi, klausai, stebi, užuodi, jauti. Va per visą tai ir gimsta, dažniausiai tu pats net nesuvoki kur, kada ir kaip“;

„Viskas vyksta akimirksniu. Va akis užkliūna už kažko ir sugalvoju“;

„Man idėjos... bet kada ir bet kur gimsta... žiūrint „Teletabius“, skaitant knygą, vartant paveikslukus, bet kur“.

Idėjoms turi įtakos socialinių darbuotojų kultūrinis aktyvumas – teatro, koncertų, parodų lankymas, televizijos žiūrėjimas, knygų arba žurnalų skaitymas, kartais internetas, taip pat domėjimasis kultūriniu gyvenimu:

„Pasigauti idėją gali per televiziją, arba teatre, arba kine, arba internetu, tiesiog kažką skaitai ir sugalvoji“;

„Dar pasisemti idėjų man padeda teatras, koncertai, vaidinimai... Kartais kažkokia dekoracija patraukia akį, kartais – koks nors rūbas, įdomi sagė ar pan.“;

„Ir dar visą laiką centre žiūrime, kas dabar madinga, kaip sakoma, „ant bangos“. Va kai buvo Vilniaus dienos, tai irgi domėjomės, kas ten yra, ką mes galim daryti“.

Idėjų generavimą skatina kolegos, draugai, savanoriai arba praktikantai:

„Bet ir pačiam mūsų kolektyve kyla daug ir įvairių idėjų, tai mes dalinamės, tariamės, derinam“;

„...bendrauju su drauge dailininke, su grafike, kalbam, parodas lankom. Ta patirtis praturtina“;

„Savanoriai arba praktikantai... labai papildo ir praturtina mane. [...] nes jie ateina ir savo patirties labai daug atsineša“.

Idėjų šaltinis gali būti paprasti kasdieniai darbai arba gamta:

„...daržoves matau – moliūgus, cukinijas, jau iš karto mintys kitur ir man jau sukąs kažkas galvoj“;

„O labai dažnai iš gamtos ateina... būdama gamtoj labai stipriai pasikraunu“.

Idėjos atsiradimą gali sukelti ne tik gražūs dalykai arba pakylėti jausmai, bet patirti išgyvenimai ir sukrėtimai:

„Pradeda suktis galvoj idėjos, kai jau kokį šoką patiriu, kai mane kažkas užknisa. Nes man yra labai žiauru, kai žiūriu kokius neįgaliųjų pasirodymus [...], kurie teikia gailėstį. Man tas yra tragedija. Tai man čia toks impulsas užgimsta...“;

„Šiaip tai aš esu už naujoves, juk sakoma – „stovintis vanduo ima gesti, žaliuoti“. Panašiai ir darbe, kai metai iš metų darai tą patį, tai ir pačiam pabosta, ir tavo metodas nebeveikia, ir viskas ima gesti“.

Apie kūrybinio mąstymo detalumą – gebėjimą išplėtoti idėją bei ją įgyvendinti informantės teigė, jog idėjos turi būti „subrandintos“ ir tik paskui įgyvendintos:

„...kiekvieną idėją reikia subrandinti. Tai iš tikrųjų toks kūrybinis procesas, kuris neapribotas darbo valandom“.

Kaip matome, socialiniai darbuotojai, dirbantys tiesioginį darbą su žmonėmis, o ne su šalpomis arba išmokomis, savarankiškai tobulina savo kūrybinį mąstymą, tam taikydami įvairiausių būdus ir priemones. Teigiama, kad kūrybiškumas yra įgimta kiekvieno žmogaus savybė, tačiau kūrybinio mąstymo įgūdžiai įgyjami tik juos ugdant. Idėjos sklaido ore, bet norint jas „pagauti“, reikia ilgai ir kantriai dirbuoti.

1.3 Motyvacija ir kūrybiškumas

Analizuojant socialinių darbuotojų mintis apie kūrybiškumą ir darbo pasirinkimo motyvus, paaiškėjo, jog dauguma pasirinko šį darbą dėl galimybės suderinti pagalbą kitam asmeniui, saviraišką ir kūrybą (Jagłinska, 2010):

„Išsisėmiau tenai, man trūko vietos, kur galėčiau daugiau save išskleisti, trūko savirealizacijos. Taigi pasirinkau socialinį darbą. Esu idealistė. Galvojau: aha, gal tu gali tam padėt, gal čia gali daugiau padaryt. Taip ir pasirinkau“;

„Jeigu tu ateini dirbti... tik pagal nurodytas pareigybes, tai ir tu pats labai greitai prarasi motyvaciją, tau atsibos... o va kai esi kūrybiškas, tai visko susigalvoti gali“;

„Mane visada žavėjo kūryba ir be galo norėjau dirbti su vaikais. Kai atsirado galimybė suderinti tuos du dalykus, supratau, kad tai kaip tik tai, ko taip troškau visą gyvenimą“;

„...jaučiuosi čia esanti reikalinga ir kartu panaudoju savo kūrybiškumą, galiu kurti“.

Analizuojant kūrybiškumo ir motyvacijos ryšį, įrodyta (Amabile, 1998), kad kūrybingumą skatina ir vidinė (susidomėjimas, pasitenkinimas, paties darbo keliami iššūkiai), ir išorinė (materialinis atlygis, pagyrimai ir paskatinimai) motyvacija. Asmeninis pasitenkinimas ir patirtas malonumas kuriant vėliau tampa vidine motyvacija kūrybinėje veikloje:

„...taip pat labai svarbus postūmis [...] Ir nebūtinai tas paskatinimas turėtų būti ta piniginė išraiška, bet kažkokie tokie susirinkimai, pagyrimai, kurie motyvuotų tave dirbti“.

Socialiniams darbuotojams kūrybiškumas padeda palaikyti motyvaciją darbe, prisitaikyti prie netikėtų situacijų, lanksčiai reaguoti į pokyčius, kantriai siekti užsibrėžtų tikslų, problemose pamatyti naujas galimybes ir atrasti pozityvius jų aspektus. Kūrybiški socialiniai darbuotojai yra tie, kurie dirbdami su klientu vadovaujasi optimistine nuostata, jog iš kiekvienos padėties be išeities yra mažiausiai trys išeitys.

2. Kūrybiškumą lemiantys veiksniai, kliūtys ir ugdymo galimybės socialiniame darbe

Socialinio darbuotojo kūrybiškumas tiesiogiai susijęs su bendruomenės, įstaigos arba organizacijos darbo kokybe. Žmogiškieji išteklių yra svarbiausia organizacijos išteklių rūšis, teigiamai veikianti jos veiklos efektyvumą, lemianti prioritetus, tobulinanti paslaugų pobūdį ir kokybę (Pauliukevičiūtė, Raipa, 2010). Šiuolaikinio socialinio sektoriaus prioritetas Lietuvoje turėtų būti specialistų motyvacijos ir jų kūrybiško mąstymo ugdymas.

Socialinis darbas yra paremtas sąveikomis: ir su klientais arba bendradarbiais, ir su kitomis įstaigomis ar organizacijomis, todėl svarbi sąlyga kūrybiškumui atsirasti yra asmens ir sociokultūrinio konteksto sąveika (Fischer, 2005).

Kūrybinis produktas siaurąja prasme, tai yra bet koks kūrinys, sukurtas žmogaus kūrybos procese (Beresnevičius, 2006). Socialiniame darbe klientų sukurti kūrybiniai produktai yra rankdarbiai, nupiešti piešiniai, muzikinė raiška, suvaidinti vaidinimai ir kt. Nors šie produktai neturi ekonominės vertės, bet daug svarbesnė jų moralinė vertė ir pasitenkinimas, kurį suteikė pats kūrybinis procesas.

2.1 Kūrybiškumą lemiantys veiksniai

Kūrybiškumą skatina įvairūs veiksniai. Kuo turtingesnis žmogaus patyrimas, tuo daugiau peno jis teikia jo vaizduotei, tuo brandesnės jo idėjos, kuriomis jis gali pasidalinti. Kitas aspektas – aplinka, skatinanti tyrinėti, eksperimentuoti, atrasti ir kurti.

Pagrindiniai kūrybiškumą lemiantys veiksniai:

- aiškiai suformuluoti ir apibrėžti siekiai;
- keitimasis nuomonėmis ir idėjomis;
- konstruktyvios diskusijos, ginčai;
- pasitikėjimas ir saugumas;
- komandinis įsitraukimas ir dalyvavimas, bendras idėjų generavimas;
- atviri ir palaikantys santykiai tarp bendradarbių (Fisher, 2005).

Tyrimu (Jagłinska, 2010) patvirtinta komandinio darbo, bendro idėjų generavimo, atvirų ir palaikančių santykių tarp bendradarbių svarba:

„...Pas mus darbe yra svarbu, kad mes žinom, jog vieni darbuotojai yra labiau idėjiški, kai reikia kažką sukurti, o kiti yra tie, kurie yra labiau praktiški ir sugalvoja, kaip viską įgyvendinti, kaip realizuoti. Ir mūsų ta komanda yra stipri dėl to, kad yra įvairiapusiai žmonės“;

„Mūsų kolektyve... kūrybiškumo netrūksta, tai tuo galima tik pasidžiaugti. Nes visada turim idėjų, ne viena darbuotoja, tai kita. Tai viena kažką pamato, tada pasidalina darbe. O paskui bendrai žiūrim. Tai žinokit, mūsų kolektyvas tikrai kūrybiškas susirinkęs“.

Socialinis darbas tiesiogiai susijęs su pokyčiais, tad natūralu, jog kiekviename kolektyve kyla diskusijų ir ginčų. Kaip konstruktyviai jie bus sprendžiami priklauso nuo vadovo ir kolektyvo požiūrio į naujoves. Kaip teigia L. M. Kouzesas ir B. Z. Posneris (2003), „niekas negali pasiekti geriausių rezultatų, vengdamas pokyčių, todėl pagrindine išgyvenimo sąlyga tampa ne sprendimas reaguoti arba nereaguoti į pokyčius, o sprendimas, kaip reaguoti į permainas, kada ir kaip įgyvendinti reformas“ (cit. pagal Pauliukevičiūtė, Raipa, 2010, p. 32).

Analizuojant socialinių darbuotojų mintis, kuriose išreikštas požiūris į pokyčius ir stabilumą, pastebėta, kad dauguma iš jų pokyčius vertina teigiamai:

„Manau, kad socialiniame darbe visą laiką reikia derintis prie pokyčių“;

„Kadangi esu aktyvi, tai kartu ir nepastovi. [...] pokyčiai mane traukia. Pokyčiai visada į naudą, manau, nes ... tu save išbandai naujam vaidmeny...“;

„Žinoma, geriausiai tai būtų tas stabilumas, bet nieko su savim negaliu padaryt. Tokia jau esu, man reikia tos dinamikos“.

Kūrybiškumą skatina emocinis įsitraukimas, todėl sukurti darbai arba priimti sprendimai ne tik suteikia pasitenkinimą, bet ir formuoja socialinio darbo vertybes – tiesą, atjautą ir tarpusavio pasitikėjimą. Socialinių darbuotojų požiūris į vertybes darbe suvokiamas kaip pagalba, tarnystė ir bendradarbiavimas su klientu:

„Aš esu idėjinis žmogus... dirbu ta idėja, kad darai ne sau, o dėl jų, o kiti dirba sau, o ne dėl jų“;

„Man svarbu, kad žmogus gerai jaustųsi, savim pasitikėtų ir būtų laisvas“;

„...jeigu aš įvardiju, kad aš ateinu tarnauti tiem žmonėm, tai man yra labai svarbūs jų poreikiai“.

Pozityvus požiūris į savo darbą stimuliuoja kūrybinę socialinio darbuotojo energiją ir skatina ieškoti naujų veiklos formų.

2.2 Kliūtys išreikšti kūrybiškumą

Amerikiečių psichologai G. Lindsėjus, K. Holo ir R. Thompsonas įvardijo tokias kūrybiškumo kliūtis: konformizmą, naujų idėjų baimę, mąstymo rigidiškumą, norą nedelsiant rasti teisingą atsakymą, nekritišką žavėjimąsi savo idėjomis, laiko stygių idėjoms subręsti, nerimo ir įtampos vengimą, savikritiškumą bei nesėkmės baimę (cit. pagal Grakauskaitė-Karkockienė, 2006). Kūrybiškumo trukdžiai yra stresas, rutina, neteisingai suformuoti lūkesčiai.

Kūrybinei motyvacijai darbe trukdo direktyvus vadovavimas, prievarta ir kontrolė, nenuoseklūs reikalavimai, pažeminimai ir kritika, darbo turinio nuvertinimas, kritiškai, neigiami arba konkuruojantys tarpusavio santykiai. Tuo tarpu aplinkinių nuoširdus pagyrimas, grįžtamasis ryšys sustiprina pasitikėjimą savo kūrybinėmis galiomis (Amabile, 1998; Šinkūnienė, Katkonienė, 2010).

Šiuos teiginius patvirtino tyrimo duomenys (Jaglinška, 2010), kad pagrindinės kliūtys, stabdančios socialinių darbuotojų kūrybiškumo raišką, yra dienos centrų vadovybės abejingumas arba bendradarbių/kolegų palaikymo stoka:

„Vat tas administracijos nepalaikymas, tas labiausiai stabdo... Atrodo, stengies stengies, darai darai, o kaip jie nesupranta, kad darai ne dėl savęs, o dėl jų (klientų)“;

„Centre atrodo, kad tų renginių tai reikia tik man ir dar kokiom trim darbuotojom... taip atrodo, kad čia mes neturim ką veikti, mum čia nuobodu, tai sugalvojom renginį. Ir kai sakai kolegom: „Na tai darom tą ir tą“, o iš jų girdi „Ai... ir vėl...“.

Viena informantė teigė pastebėjusi, kad nors darbe yra kūrybiškų žmonių, tačiau dėl užimamų žemesnių pareigų nedrįstama pasidalinti savo mintimis. Tokiu atveju svarbu imtis iniciatyvos ir motyvuoti kolegą prisijungti prie bendros kūrybinės veiklos:

„Va dabar bendrauju su keliom vyresnio amžiaus darbuotojom, jos irgi pilnos idėjų, tik... bijo sakyti, nes jos padėjėjos yra“.

Kaip išorinę kliūtį informantės minėjo netinkamas darbo sąlygas, nepritaikytas kūrybinei veiklai patalpas. Tačiau kelios iš jų išvelgė teigiamą šios situacijos pusę:

„...kai esi apribotas, tai visą laik kūrybiškiau žiūri į viską ir bandai ieškoti tų išeičių“.

Kai kurios socialinės darbuotojos teigė pastebėjusios, kad per pastaruosius dvejus metus dėl valstybės apėmusios finansinės krizės, sumažėjus dienos centrų finansavimui, teko būti ypač kūrybiškoms ir ieškoti būdų, kaip savo klientams kurti patrauklias ir įdomias programas:

„Žinoma, lengviausiai būtų kažką pasikviesti ir kad ten jie tau programą parodytų. Bet ką reiškia pasikviesti?! P pinigų mes neturim. Tai ką, tada tenka pačioms sukurti ir viską kurti. Kartais atrodo, jau kiek čia galima iš savęs kurti, bet, žiūrėk, ateina kiti metai ir kažkaip vėl sukuri“.

Šį reiškinį galima būtų pavadinti „kriziniu kūrybiškumu“, nes jis skatina socialinius darbuotojus aktyviau panaudoti savo asmeninius gebėjimus.

2.3 Kūrybiškumo ugdymo galimybės

Kultūrinis ugdymas formuoja kritiškai mąstantį, savimi ir savo gebėjimais pasitikintį žmogų, turintį įvairialypių kompetencijų bei gebėjimų: gebėjimą stebėti ir suvokti, vaizduotę, kūrybiškumą, emocinį intelektą, komunikacinių gebėjimų, gebėjimą veiksmingai atrinkti ir įvertinti informaciją, kritinį mąstymą, gebėjimą savarankiškai priimti sprendimus, inovatyviai įgyvendinti idėjas, kurti naujus tarpusavio ryšius (Cultural education..., 2009).

Socialinis darbuotojas turi būti pasirengęs mokymosi visą gyvenimą procesui, pasiryžęs įveikti kliūtis, trukdančias kūrybiškai ir kokybiškai veiklai. Jam svarbu domėtis savo profesine sritimi, sekti naujoves, neapsiriboti vien tik savo specialybės žiniomis ir artimiausia socialine aplinka. Tiems, kurie nori išmanyti tik savo specialybės dalykus ir jų pažangą, nepasiseks būti kūrybiškais (Kūrybiškumas ir inovacijos, 2009).

Socialinės darbuotojos, dalyvavusios tyrime, svajavo, kad būtų nuostabu įkurti Kūrybiškumo ugdymo centrą, kuriame būtų galima dalintis gerąja darbo patirtimi ir idėjomis, organizuoti seminarus arba kūrybiškumo ugdymo stovyklas (Jaglinska, 2010):

„...juk labai svarbu pasidalinti ta gerąja patirtimi vieni su kitais, ir pamatyti, kas yra daroma, o kas dar gali būti padaryta, integruota ir pan. Mūsų mintys gali būti naudingos kitiems, o kitų mintys – mums“;

„Aš galvoju, kad tie darbuotojai, kurie tikrai nori, tai tikrai ateitų. [...] Bet tada labai reikėtų žinoti kokybę ir ką tai duotų. Ir tada, manau, ečiau, nors ir reiktų mokėti“;

„...juk tam pačiam socialinių darbuotojų rengimo centre galima būtų įsteigti kokį poskyrį, kuris rūpintųsi ir organizuotų socialinių darbuotojų kūrybiškumo mokymus ar kažką panašaus“;

„...kita vertus, viskas priklauso nuo paties socialinio darbuotojo. Gali būti ir centras, ir stovykla, bet jei darbuotojas yra nemotyvuotas, tai tas neišgelbės“.

Tiems, kurie nori išmokyti reikšti savo kūrybiškumą, kūrybiškiau spręsti problemas arba įveikti baimes, vakaruose skirtas ugdymasis konsultavimas (angl. – *creativity coaching*). Jame yra galimybė skatinti veikti žmogaus viduje slypinčią potencialą arba kūrybines galias. 2005 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo įkurta Ugdomojo konsultavimo asociacija (angl. – *Creativity Coaching Association*), kuri rengia specialius kursus, organizuoja konferencijas, atlieka minėtos srities tyrimus. Socialiniams darbuotojams, norintiems išmokyti kūrybiškai pritaikyti savo turimus gebėjimus, tokie kursai būtų ypač naudingi. Tačiau, deja, Lietuvoje socialinio darbo programos skiriamos kvalifikacijai kelti arba gilinti profesines žinias, tačiau ne kūrybiškumui ugdyti.

Išvados

Kūrybinis mąstymas socialiniams darbuotojams padeda įprasminti savo kasdienę veiklą, lanksčiai reaguoti į pokyčius, išlaikyti motyvaciją, problemose išvelgti naujas galimybes ir įprastus dalykus žvelgti perspektyviai. Pozityvus požiūris į darbą stimuliuoja kūrybinę socialinių darbuotojų energiją ir skatina ieškoti naujų veiklos formų.

Tyrimo duomenimis atskleista, kad socialinio darbo pasirinkimą skatina vidinė motyvacija: informantės pasirinko šį darbą dėl galimybės suderinti pagalbą kitam asmeniui ir kūrybiškumą.

Socialinio darbuotojo kūrybiškumui ypač svarbi darbo aplinka, kolegų ir bendradarbių palaikymas bei pozityvus grįžtamasis ryšys. Tuo tarpu didelė kliūtis yra kritika, neigiami arba konkuruojantys tarpusavio santykiai, baimė ir noras įtikti.

Lietuvoje, deja, nėra specialių programų, kuriose dalyvaujant socialiniai darbuotojai galėtų lavinti ir ugdyti savo kūrybiškumą.

Literatūros sąrašas

1. Amabile, T. How to Kill Creativity. Harvard Business Review. 1998, 76(5): 76–87. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-03]. <<http://a-small-lab.com/resources/how-to-kill-creativity-amabile-1998>>.
2. Beresnevičius, G. Kūrybiškumo ugdymas ir asmenybės adaptacija. Acta Paedagogica Vilnensia. 2006, (17): 57–65.
3. Cultural education: the promotion of cultural knowledge, creativity and intercultural understanding through education. Report of Committee on Culture, Science and Education. Council of Europe, 2009. [interaktyvus].

- [žiūrėta 2011-02-02]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc09/EDOC11989.htm>>.
4. Encyclopedia of Canadian Social Work (Ed. Francis J. Turner). Wilfrid Laurier Univ. Press, Amazon.com, 2005.
 5. Fisher, G. Integrating individual and social creativity. Creativity research in the USA and L3D. First international conference Moscow, 2005, p. 50 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-31]. <<http://l3d.cs.colorado.edu/~gerhard/presentations/slides-moscow.pdf>>.
 6. Grakauskaitė-Karkockienė, D. Kūrybos psichologijos pagrindai. Vilnius, 2006.
 7. Hamer, M. The barefoot helper. Mindfulness and creativity in social work and the helping professions. Russell House Publishing, 2006.
 8. Jaglinska, S. Socialinių darbuotojų kultūrinių meninių kompetencijų analizė. Magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovas J. R. Šinkūnienė. Mykolas Romeris universitetas, 2010.
 9. Johnson, L. C. Socialinio darbo praktika: bendrasis požiūris. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2001.
 10. Kūrybiškumas ir inovacijos. Konkurencingumo skatinimas regionuose. ES regioninė politika. Panorama: Info-regio, 2009, Nr. 29. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-26]. <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag29/mag29_lt.pdf>.
 11. Leung, C. F. S. The relationship between creativity and fieldwork performance of social work students: thesis for the degree of Doctor of Education. UK, University of Leicester, School of Education, 2009. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-02]. <<https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/7887/1/2009leungcfsedd.pdf>>.
 12. Pauliukevičiūtė, A.; Raipa, A. Kultūros valdymo socialinis poveikis. *Socialinis darbas*. 2010, 9 (1): 27–37.
 13. Petrulytė, A. Kūrybiškumo ugdymas mokant. Vilnius: Presvika, 2001.
 14. Reflections on creativity in social work and social work education. Disciplinary perspectives on creativity in higher education. The Higher Education Academy, 2007. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-31]. <<http://www.swap.ac.uk/docs/creativity07.pdf>>.
 15. Ringel, S. The reflective self: a path to creativity and intuitive knowledge in social work reeducation. *Journal of Teaching in Social Work*. 2004, 23(3): 15–28.
 16. Sawyer, R. K. *Explaining Creativity: The Science of Human Innovation*. New York: Oxford University Press, 2006.
 17. Serious Play: Creativity and Innovation in Social Work. H. Weissman (ed.). Silver Spring, MD, NASW, 1990.
 18. Šinkūnienė, J. R.; Katkonienė, A. Socialinių darbuotojų profesinės veiklos motyvacijos veiksniai *Socialinis darbas*. 2010, 9 (1): 64–74.
 19. Turner, L. Forms of Creativity in Social Work: A framework for Practitioners. *Social Work Canadian* 1.1 (Fall), 1999, p. 91–97.

ASPECTS OF CREATIVITY IN SOCIAL WORK

Dr. Jautrė R. Šinkūnienė

Mykolas Romeris University

Summary

This article raises the following questions: whether social workers need creativity; whether the social workers, who organise socio-cultural activities, have the necessary competences and if they are able to use them; if the necessity of creativity and artistic abilities in social work is properly realized and whether there are good conditions for the development of the later?

The objectives of the article is to analyse the view of social workers on creativity in social work, to reveal and compare different ways of creative expression of social workers; to explore what influence creativity has on the personality and quality of the work of the social workers.

A partially structured interview method was applied and 10 social workers were interviewed. The empirical study has shown that creative thinking is characteristic of social workers. This kind of thinking is distinguished by the free creation of new ideas, flexibility of their views, sensitivity to the problems, endurance and patience while reaching for the changes. Most social workers are driven by inner motivation. They can integrate different forms of creativity into their activity.

However, there are certain factors which inhibit creativity and which are seen as unsatisfactory working conditions, i.e. the indifference of the managers, lack of support from their colleagues, and the absence of positive feedback.

Keywords: creativity, creative thinking, motivation.